

K. Krüger (Hrsg.): Der ökonomische Staat Landgraf Wilhelms IV Bd. III: Landbuch und Ämterbuch. Veröff. d. Hist. Komm. für Hessen 17:III. Marburg, N. G. Elwert Verlag (Komm.) 1977. 547 s.

Omkring 1570 anlagde landgrev Wilhelm IV af Hessen en *Landbuch*, som detaljeret redegjorde for amternes indkomster og andre indtægtskilder, ledsaget af mandtal, byfortegnelser osv.; efter forskellige revisionsarbejder overførtes de disponible nettosummer i 1580'erne til et stort anlagt tabelværk, *Der ökonomische Staat* til landgrevens brug således, at han altid kunde skaffe sig overblik over de finansielle ressourcer, som stod til disposition – og træffe sine beslutninger i overensstemmelse dermed. Begge disse kamerale arbejder havde imidlertid normativ karakter, hvorimod den *Ämterbuch* (i nogenlunde samme omfang som *das Landbuch*) ca. 1590 konfronterede de normative beløb med de reelle regnskabsoppebørsler 1572–88. Af hele dette stort anlagte kamerale arbejde udgav Ludvig Zimmermann allerede 1933–34 *Der ökonomische Staat*, hvis første bind på forbilledlig vis redegjorde for Hessens finansielle forhold i 1500-tallet. Trediebindet, hvis udgivelse dr. Kersten Krüger har forestået, omfatter således Wilhelm IV.s *Landbuch* og *Ämterbuch* i henholdsvis offsettryk og (letlæselig) facsimile ledsaget af indledning og omfattende registre (herunder stikordsregister med sagforklaringer).

Som Birgitta Odén betoner repræsenterer *das Landbuch* en beregningsteknisk videreudvikling af de middelalderlige territoriers *Urbare*, medens både *der ökonomische Staat* og *das Ämterbuch* markerer overgangsstadier til bevidst finansiell planlægning og budgettering (*Rikets uppbörd och utgift*, 1955, s. 29 f.) og – med dr. Krügers egen understregning – på tærskelen til Hessens overgang fra domænestat til skattestat. Hele dette omfattende kildekompleks giver, som udgiveren med rette fremhæver og eksemplificerer, muligheder ikke blot for analyse af territoriets finansielle struktur, men også for at trænge bagom de normative dispositionsrammer til den reelle finansielle udvikling (dr. Krüger forbereder selv en undersøgelse heraf). Det vil derfor også med ham formentlig være korrekt at opfatte disse arbejder som led i landgrevens befæstelse og centralisering af fyrstemagten, snarere end (som Zimmermann) som Wilhelm IV.s politiske testamente; allerede ved midten af 1550'erne synes landgreverne da også at have opnået væsentlig finansiell uafhængighed af de politisk splittede stænder ved bevilling af halvpermanente konsumptionsafgifter (jf. F. L. Carsten, *Princes and Parliaments in Germany*, 1959, s. 167 ff.). Udgaven har således fra flere synspunkter langt mere end lokal interesse, og man kan kun glæde sig over, at det er lykkedes at bringe den i hus.

E. Ladewig Petersen

Vello Helk: Die Jesuiten in Dorpat 1583–1625. Ein Vorposten der Gegenreformation in Nordosteuropa. Odense University Studies in History and Social Sciences 44. Odense UP 1977. 388 s. Kr. 80,- + moms.

Vello Helks bog har sin baggrund i et indgående studium i Rom af hidtil ubenyttede arkivalier i Vatikanet og Jesuiterordenens hovedarkiv, hvorved en lakune i den livlandske modreformations historie skulle udfyldes. Dette materiale er suppleret med Dorpats rådsprotokol. Bogens hovedsigte er en systematisk fremlæggelse af disse arkivalier til belysning af jesuiternes etablering, virke og vilkår i Dorpat. Fremstillingen holder sig nær til kilderne, og den foreliggende litteratur refereres nuanceret i det omfang, formålet gør det rimeligt.

Jesuiternes virke i Dorpat faldt i tiden fra Polens erobring af Livland 1582 til den svenske erobring i 1625. Deres etablering ses som et led i den polske kongemagts konsolideringspolitik og som en forpost for modreformationen i de vidtgående planer for Nor-